

प्रकरण चौथे

समारोप

"कवी "बी" यांच्या कवितेचा अभ्यास" या विषयाचा संशोधनात्मक अभ्यास करताना प्रकरण एक मध्ये कवी "बी"च्या चरित्र विषयक माहितीचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यामध्ये कवी "बी" उर्फ श्री.नारायण मुरलीधर गुप्ते यांचा जन्म, शिक्षण त्यांचा विवाह, पत्नी या त्यांच्या कौटुंबिक पार्श्वभूमीबरोबरच त्यांची स्वभाववैशिष्ट्ये मुख्यत्वेकरून प्रसिध्दीपराड.मुख वृत्ती, कलाप्रियता, निरपेक्षता, सयोटी, ज्ञानाची आवड, शिस्तप्रियता, प्रामाणिकपणा, तत्त्वनिष्ठा त्यांची सौंदर्यदृष्टी इत्यादी गुणांबरोबरच त्यांच्या काही अप्रसिध्द आठवणींची पण चर्चा करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

त्याचबरोबर त्यांच्या समकालीन साहित्यिकांनी त्यांच्या विषयी सांगितलेल्या काही आठवणींनाही उजाळा देण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यामध्ये गोविंदाग्रज, चिंतामणाराव कोल्हटकर, अनिल, श्री.गो.देशपांडे या साहित्यिकांनी त्यांच्या विषयी सांगितलेल्या आठवणी मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे. तसेच त्यांच्या "फुलांची ओंजळ" या काव्यसंग्रहाच्या प्रकाशना विषयी चर्चा केली आहे.

अशा या महान साहित्यिकाचा मृत्यू इ.स.३० ऑगस्ट १९४७ या दिवशी वयाच्या ७६ व्या वर्षी छिंदवाडा येथे झाला.

प्रकरण दोन मध्ये केशवसुतांच्या कवितेचा विचार प्रामुख्याने केला आहे. आधुनिक काव्याचे जनक केशवसुत हे या काळातील प्रमुख आणि क्रांतीकारी कवी होते. या काळातील कवितेची घडण प्रामुख्याने आगरकरी वळणावर म्हणाजेच प्रगतीपर विचारसरणीच्या वळणावर गेलेली दिसते. या काव्याने आधुनिक मराठी कवितेत कोणाती परीवर्तने केली ती कशी झाली,

त्याचबरोबर केशवसुतांनी केलेली आंतरबाह्य क्रांति याचा आढावा या ठिकाणी घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

त्याचबरोबर केशवसुतांच्या काळातील इतर जे कवी आहेत ते. टिळक गोविंदाग्रज, बालकवी, विनायक, दत्त, रेंदाळकर, चंद्रशेखर, माधवानुज, तांबे हे "बी"चे समकालीन कवी होते. त्यांच्या काव्याचा धावता परामर्श घेण्याचा प्रयत्न केला आहे. केशवसुतांनी काव्याचे जे विविध प्रवाह आणून सोडले त्या प्रवाहांचा रविकिरण मंडळापर्यंत कसा कसा विकास होत गेला याचेही दर्शन घडविण्याचा प्रयत्न केला आहे. केशवसुतांच्या काव्याचा कोणावर कितपत परिणाम झाला किंवा कसे १ याचेही दिग्दर्शन येथे थोडक्यात केले आहे. त्याचबरोबर "बी"च्या काव्यावर त्यांचा काही परिणाम झाला किंवा नाही याचाही शोध घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

प्रकरण तीन मध्ये कवी "बी"च्या काव्याचे साकल्याने रसग्रहण करण्याचा प्रयत्न पूर्वसूरींच्या आधारे केला आहे. त्यांची काव्यवैशिष्ट्ये ठळकपणे मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यांनी काव्यप्रांताकडे आयुष्याचा मध्य ओलांडल्यानंतर झेप घेतली. प्रापंचिक जबाबदारी, अनेक अडीअडचणींना तोंड देत ते काव्यलेखन करीत होते. तरीही त्यांच्या काव्यात संसारातील वैयक्तिक अनुभवाचे, सुख-दुःखाचे वर्णन आपल्याला कुठेही दिसत नाही. किंवा नकळतदेखिल निराशेचा सूर त्यांच्या काव्यात उमटलेला दिसत नाही. त्यांनी काव्यातील जवळ जवळ सर्वच विषय हाताळले.

काव्यविष्णुक कवितातून त्यांची काव्यदृष्टी पहावयास मिळते. यामध्ये त्यांनी काव्य म्हणाजे काय १ काव्यानंद कसा असावा १, काव्याचे उद्दीष्ट काय १ प्रतिभेचे स्वरूप कसे आहे १ कवीचे कार्य काय आहे १ इ. सर्व प्रश्नांची चर्चा केली आहे.

"बी"नी सामाजिक कवितेत स्टीवर जोरदार हल्ले चढविले आहेत.

स्वातंत्र्य, क्षमता आणि बंधुत्व यांचा पुरस्कार केला आहे. पाश्चात्य संस्कृतीचे अनुकरण करणा-या प्रवृत्तीचा निषेध केलेला दिसून येतो. त्याचबरोबर जातीभेद, आर्थिक विषमता याबद्दलचा तीव्र त्वेशा त्यांनी काव्यातून व्यक्त केला आहे. त्यांचे सामाजिक विचार कशा प्रकारचे होते याचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

राष्ट्रीय कवितातून त्यांचे राष्ट्रीय विचार सांगितले आहेत तर प्रेमविषयक कवितातून ते प्रेमाकडे कसे व्यापक दृष्टीने पहातात याचे दिग्दर्शन केले आहे. तत्त्वचिंतनपर काव्यातून त्यांच्या तात्त्विक भूमिकेचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला आहे. तसेच निसर्ग सौंदर्य पहात असताना त्यांच्या सौंदर्यदृष्टीचे विवेचन केले आहे तसेच कथाकाव्य, वात्सल्यगीते भाषांतरित कविता यातील त्यांच्या विचारांचा परामर्श घेतला आहे.

तसेच त्यांच्या उपेक्षेविषयी चर्चा केली आहे. त्यांच्या भाषाशैलीचेही विवेचन केले आहे.

त्यांच्यासारख्या प्रतिभासंपन्न कवीची महाराष्ट्राने जेवढी दखल घ्यायला पाहिजे तेवढी तेव्हाही आणि अद्यापही घेतलेली नाही. कवी हा कवितेच्या संख्येवरून लहान किंवा मोठा ठरत नसतो. "बी"ची कविता संख्यात्मक दृष्ट्या अल्प आहे पण गुणात्मकदृष्ट्या ती अत्यंत मोलाची आहे. पण त्यांच्या कवितेचे मोल विस्मृतीत हरवले गेले आहे. त्या स्मरणार्थ पुनश्चः उजाळा देऊन रसिकासमोर ते मांडावेत व अभ्यासकांच्याही ते नजरेत भरावेत या हेतूने हे परिक्षण करण्याचा प्रयत्न केला आहे.